

מבט על, גיליון 898, 16 בפברואר 2017

ישראל נוכח "הדף החדש" ביחסי מצרים-חמאס

שלמה ברום ואופיר וינטר

ללא גינוני טקס פורמאליים והרחק מעין התקשורת הגיעו מצרים וחמאס בפתח 2017 לשורה של הבנות ביטחוניות, מדיניות וכלכליות, שתכליתן לשמש בסיס לשיפור היחסים ביניהן. משלחת של חמאס בראשות סגן יו"ר הלשכה המדינית, אסמאעיל הניה, וחברי הלשכה המדינית מוסא אבו-מרזוק ורוחי מושתהא, ערכה בסוף ינואר ביקור בן מספר ימים בקהיר, שבמהלכו נועדה עם גורמי ביטחון מצריים, בראשם ראש המודיעין המצרי, לואא' ח'אלד פוזי. משלחת ביטחונית של חמאס, שכללה נציג בכיר של הזרוע הצבאית "עז א-דין אל-קסאם", יצאה לביקור עוקב בראשית פברואר. ביקורי המשלחות הרשמיות היו שיאם של גישושים בלתי-רשמיים שנעשו במהלך אוקטובר-נובמבר 2016 וכללו ביקורים של אנשי תקשורת, אקדמיה ועסקים מעזה במצרים.

על פי דיווחים עיתונאיים, המשלחת המדינית קיבלה את דרישותיה של קהיר בנוגע לבלימת הברחות נשק והסתננויות של לוחמים ברצועת הגבול בין עזה לסיני ולמניעת שימוש של גורמי ג'יהאד קיצוניים בעזה כבסיס להכנת תקיפות נגד כוחות הצבא המצרי בחצי-האי. בהודעה שפרסמה חמאס הודגש כי היא מקפידה על "אי-התערבות בענייניה הפנימיים" של מצרים, רמז להתחייבותה שלא לנקוט צד במאבק בין משטר א-סיסי לתנועת האם – האחים המוסלמים. השיחות בין הצדדים עסקו עוד ברשימת מבוקשים שהעבירה מצרים לחמאס, בהסדרת מנגנון מוסכם לפתיחת מעבר רפיח, בהרחבת יחסי הסחר בין מצרים לעזה, בעצירת המתקפות התקשורתיות ובתיווך המצרי בין חמאס לישראל ובין חמאס לפתח.

התלכדות של אינטרסים הדדיים

מאז יולי 2013, עת הדיח הצבא המצרי את הנשיא מטעם האחים המוסלמים, מוחמד מורסי, שררה מתיחות עזה בין חמאס למשטר במצרים ולא התקיימו מפגשים רמי דרג בין הצדדים. חמאס התקשתה בתחזוקת היחסים עם מצרים בשל זהותה הארגונית כפלג הפלסטיני של האחים המוסלמים והקשרים הרעיוניים והאופרטיביים בין גורמים בתנועה לבין האחים המוסלמים במצרים וקבוצות סלפיות-ג'יהאדיסטיות בחצי-האי סיני. מצרים, מצדה, תפסה את התנועה כ"זרוע צבאית" בלתי רשמית של האחים המוסלמים במצרים והאשימה אותה בסיוע לטרור במדינה, ובכלל זה במעורבות בהתנקשות ביולי 2015 בתובע הכללי של מצרים, הישאם ברכאת. התפנית המסתמנת בעת האחרונה ביחסי מצרים-חמאס היא פועל יוצא של התלכדות אינטרסים הדדיים של שני הצדדים במכלול תחומים:

במישור הביטחוני, מצרים – שהקיזה את דמם של מאות חיילים בסיני – הכירה בחיוניות שיתוף הפעולה עם חמאס לשם השגת הכרעה במאבק מול שלוחת 'המדינה האסלאמית' בסיני, אשר משתמשת בעזה כבסיס אימונים וכמקור דו-כיווני להברחת אמצעי לחימה, לוחמים ופצועים. חמאס, מצדה, מעוניינת אף היא למנוע את הקשרים בין גורמים סלפים-ג'יהאדיסטים החותרים תחת סמכותה השלטונית ברצועה לבין שותפיהם לאידיאולוגיה בסיני.

במישור המדיני, מצרים מעוניינת לטפח את מעמדה כגורם האזורי ההגמוני ברצועת עזה, אשר מסוגל להביא לאיחוד השורה הפלסטינית ולהכשיר את הקרקע לחידוש תהליך השלום. בראיית קהיר מוטב לבחון אפשרות להגיע להבנות הדדיות עם חמאס, מאשר לנהל מול התנועה מאבק סכום-אפס העלול לדחוף אותה לחיקן של יריבות אזוריות כמו טורקיה, קטר ואיראן ולקבע את תפקידה כגורם חתרני התומך באחים המוסלמים במצרים ומהווה מכשול להסדר מדיני עם

ישראל. זאת ועוד, מצרים מעוניינת למצב עצמה כמתווכת מקובלת בשיחות פיוס הפנים-פלסטיניות בין חמאס לפתח ובמצבי משבר ועסקאות אסירים עתידיות בין חמאס לישראל. לשיטתה, תפקידים אלה יעלו את קרנה האזורית והבינלאומית כעוגן של יציבות במזרח התיכון ויעניקו לה קלפים רבי ערך מול הממשל האמריקאי החדש. אשר לחמאס, ניסיונותיה לעקוף את מצרים בעזרת פטרונים אזוריים אחרים עלו עד כה בתוהו, משום שהעברת הסיוע לרצועה תלויה בשיתוף פעולה מצרי. פטרונים אלה גם לא הוכיחו עצמם כמתווכים יעילים בינה לבין ישראל, אשר יכולים לשמש תחליף למצרים.

היבט מדיני נוסף ברקע ההתקרבות בין הצדדים נוגע למשבר שהתגלע בחודשים האחרונים בין קהיר לרמאללה עקב התחממות יחסיה של הרשות הפלסטינית עם קטר וטורקיה, וחוסר נכונותו של מחמוד עבאס לשלב את מוחמד דחלאן, המקורב למצרים, בהנהגת אש"ף. כך גם מבחינת חמאס: ברית האינטרסים בינה לבין דחלאן – המשמש אופוזיציה למנהיגותו של עבאס ברשות הפלסטינית – מהווה בסיס נוח להידברות עם מצרים.

במישור הכלכלי, מצרים מגלה פתיחות רבה מבעבר להרחבת יחסי המסחר עם רצועת עזה, צעד שיסייע לרווחתה של האוכלוסייה השבטית בסיני, אשר נפגעה עקב חסימת מנהרות ההברחה לעזה. הסדרתה של תנועת הסחורות הלגיטימית דרך מעבר רפיח תתרום להקלת המצוקה הכלכלית בצד המצרי ותסייע לרתום את התושבים לעמוד לצד המשטר במאבק בשלוחת המדינה האסלאמית בסיני. במקביל, גם לחמאס אינטרס כלכלי בשיפור היחסים עם מצרים, לאור היותו של מעבר הגבול החוקי ברפיח המוצא היחידי של רצועת עזה לעולם החיצון שאינו בשליטת ישראל, וביתר שאת – לאחר המהלומה שספג מערך מנהרות ההברחה ששימש את חמאס גם למטרות כלכליות ואזרחיות.

במישור הציבורי, מצרים מקווה כי שיפור היחסים עם חמאס ישפר את הלגיטימיות של המשטר המצרי בדעת הקהל הפנים-מצרית והכלל-ערבית. הסדרת מנגנון הפתיחה של מעבר רפיח תשמוט את הקרקע מתחת לרגלי המאשימים את מצרים בשיתוף פעולה עם ישראל במצור על עזה ובהפניית גב למצוקות ההומניטאריות של הפלסטינים. גם עבור חמאס, שיפור היחסים עם מצרים ופתיחת מעבר רפיח ייחשבו הישג, שתוכל לנופף בו בפני דעת הקהל הפנימית.

ההבנות המתגבשות בין מצרים לחמאס שואבות את עצמתן מאינטרסים משותפים וממנופי לחץ ומאזני הרתעה הדדיים. הן מבטאות פרגמטיזם פוליטי היפה לנקודת הזמן הנתונה, אך אין לפרשן בשלב זה כשינוי עומק אסטרטגי באף אחד מן הצדדים: ריכוך העמדה המצרית כלפי חמאס אינו מקהה מעוקצו של המאבק שמנהל המשטר נגד אחים המוסלמים; ובאותו אופן, היעדרותה של חמאס לחלק מהתביעות הביטחוניות של מצרים אינה מהווה נסיגה ממחויבותה העקרונית למאבק בישראל ולעיקרי האידאולוגיה האחידה. באשר על כן, עודנה שוררת בין הצדדים מידה בלתי-מבוטלת של חשדנות, ספקנות וחוסר אמון. מצב יחסים זה בא לידי ביטוי בשימוש התקשורתי הרווח במצרים במושג "נורמליזציה" לתיאור ההתקרבות עם חמאס, מושג המשקף – כמו במקרה המצרי-ישראלי – את האופי המותנה והמסויג הנלווה לכל התקדמות ביחסי הצדדים. הספקנות המצרית הזאת עשויה להתחזק אם וכאשר חמאס תתקשה לספק את רצונה של מצרים בתחומים כמו הסגרת פעילים ג'האדיסטים.

מבחן ליחסים האסטרטגיים בין ישראל למצרים

מנקודת המבט הישראלית, התפנית ביחסי מצרים-חמאס מהווה מבחן חשוב לתיאום הביטחוני ששגשג בשנים האחרונות בין ישראל למצרים על רקע התמודדותן המשותפת עם אתגרי הטרור בסיני ובעזה. במסגרת תיאום זה, חובה על ישראל לוודא שההבנות הביטחוניות המתגבשות בין מצרים לחמאס לא יותירו לחמאס פתח "לגיטימי" להברחות נשק, תוך העלמת עין מצרית גלויה או מרומזת מהתעצמות המוכוונת נגד ישראל. בכדי למנוע את הישנות אוזלת היד שאפיינה את מאבקו של משטר מובארכ במנהרות ההברחה, ירושלים נדרשת להבהיר לקהיר את הכשל

המובנה – והמסוכן גם מבחינת מצרים – אשר טמון בכל הסדר שיעניק לחמאס הקלות על חשבון ביטחונה של ישראל ולא יתייחס למאבק בטרור בסיני ובעזה כמכלול אינטגרטיבי.

בה בעת, אם ההבנות בין מצרים לחמאס יעמדו בצרכי הביטחון של ישראל, הן עשויות לשרת את האינטרסים שלה מכמה בחינות: ראשית, הקלת המצוקה ההומניטארית ברצועת עזה שיכולה להתגלגל לפתחה של ישראל, ושהמשכה עלול לשמש דלק להתלקחות סבב צבאי חדש מול חמאס; שנית, ערעור קשרי הגומלין בין חמאס לגורמים הסלפים-ג'יהאדיסטים בסיני המהווים איום אפשרי על ביטחונה של ישראל ומכשול בפני מאמציה של מצרים להשיג יציבות ביטחונית פנימית ולאושש את מצבה הכלכלי; שלישית, חיזוק קשרי התלות של חמאס במצרים יחלישו את המוטיבציה של התנועה לפנות לעימות צבאי עם ישראל, ויחזקו את מעמדה של מצרים כמתווכת יעילה המסוגלת להביא משברים עתידיים בין חמאס לישראל אל סיומם המהיר.

לסיכום, עמדתה של ישראל ביחס להבנות בין מצרים לחמאס צריכה להיגזר בראש ובראשונה מאיכות המנגנון הביטחוני שיגובש במסגרתן. מעבר לכך, יפה יעשו ירושלים וקהיר לו ינצלו את השעה לדיאלוג אסטרטגי שישים לו למטרה גיבוש הבנות ארוכות-טווח ביחס לעתיד רצועת עזה על מנת לעצב מציאות חדשה שתשרת את האינטרסים של שתי המדינות. המצוקה הרב-ממדית בה נתונה חמאס בעת הנוכחית, מבית ומחוץ, מאפשרת לישראל ולמצרים לחדד את הבחירה העומדת בפני התנועה בין פרגמטיזם מדיני בתמורה לשיקום כלכלי מצד אחד, לבין דבקות במאבק האלים שמשמעו העמקת הבידוד של הרצועה מהצד האחר. זאת ועוד, רצוי להקפיד, במידת האפשר, על כך שההטבות הכלכליות שיינתנו לרצועה לא יביאו לחיזוק בלתי מבוקר במעמדה של חמאס – ושל החלופה האסלאמיסטית שהיא מייצגת – על חשבון תנועת פתח, ויכוונו באופן ממוקד, מושכל ומווסת לשיפור חייה של האוכלוסייה העזתית.